

Faktorer bak prisutviklingen på importerte klær*

Mona Vibeke Moe

Prisveksten på importerte konsumvarer har vært lav de seneste årene, og lav prisvekst ved import av klær har vært en viktig faktor bak denne utviklingen: Importprisene for klær var i 2001 lavere enn for ti år siden. Flere forhold har påvirket prisutviklingen for importerte klær gjennom 1990-årene og fram til i dag. Endringer i landsammensetningen av importen, med en overgang fra høykostnadsland til lavkostnadsland, har vært en viktig faktor. Endringer i de handelspolitiske rammene for importen har vært en forutsetning for dette. En generell avvikling av importkvoter på klær kombinert med en gradvis reduksjon i tollsatser har åpnet det norske markedet for asiatiske leverandører. Spesielt har Kina hatt sterk vekst og sto i 2001 for 28 prosent av norsk klesimport. En samordning av europeiske avtaleverk for frihandel i 1991 åpnet videre for nye europeiske leverandører med større grad av nærhet til markedene. Betydelige svingninger i kursen på amerikanske dollar har i perioder hatt innflytelse på prisutviklingen.

Innledning

Prisveksten på importerte konsumvarer har vært lav de seneste årene. Importen av klær og tilbehør for klær er en av flere produktgrupper som har bidratt til denne utviklingen. Med utgangspunkt i data fra utenrikshandelsstatistikk ser vi nærmere på noen viktige faktorer bak prisutviklingen på import av klær gjennom 1990-tallet og inn i 2001.

I 1991 utgjorde importen av klær 8,1 milliarder kroner, mens den ti år senere var nådd opp i 11,1 milliarder kroner. Dette er en økning på om lag 38 prosent for perioden under ett. Importverdien hadde i de første 5 årene etter 1991 en årsvekst på 1,5 - 2 prosent. Fra 1996 steg importverdien kraftig og viste for perioden 1996 - 2001 en gjennomsnittlig årsvekst på 5 - 6 prosent. Veksten var spesielt stor i perioden 1996-1998. I perioden 1991-2001 ble norsk handelspolitikk endret vesentlig med en gradvis fjerning av mengdebaserte importkvoter og reduksjon i tollsatser.

Veksten i importen og omsetningen i de norske markedene har også sammenheng med utviklingen i husholdningenes inntekter. En relativt sterk vekst i realinntekt gjennom 1990-tallet har muliggjort et økt forbruk av blant annet klær. I denne perioden har også forbruket dreid i en noe mer motepreget retning, der mange leverandør i større grad enn tidligere legger

vekt på opparbeiding av merkebevissthet hos kunden. En lav prisvekst på klær har også gitt endringer i tilpassning hos forbrukerne.

Videre i artikkelen gjennomgås hovedbolkene i det internasjonale avtaleverket for handel. Spesielt skal vi vektlegge endringer som ble gjennomført på 1990-tallet. Store endringer på dette feltet har bidratt til at det norske markedet relativt raskt er blitt åpnet for konkurranse fra land i Asia og nye land i Europa. Deretter ser vi nærmere på det norske klesmarkedet – naturlig nok med størst vekt på importen. Handelspolitiske endringer og andre økonomiske faktorer har ført til vesentlige endringer i sammensetningen av leverandører. Det viser seg at en overgang fra høykostnadsland til lavkostnadsland er en viktig faktor bak prisutviklingen. Slike faktorer går vi inn på i siste del der vi spesielt ser noe nærmere på utviklingen i forhold til Kina og andre stadig viktigere leverandørland.

Viktige utviklingstrekk i handelspolitikken for klær

Utviklingen i norsk klesimport har utvilsomt bakgrunn i et endret avtaleverk for internasjonal handel med klær. Mens klesimporten tidligere var sterkt regulert, åpnet avtaleverket gjennom 1990-tallet for en stadig friere handel gjennom nedbygging av tollsatser og lempning/avvikling av mengdebaserte importkvoter. Dette har sluppet så vel u-land som andre industrialiserte land inn på det norske markedet.¹ Med liberaliseringen i handelen har sammensetningen av importen blitt dreid fra leverandører i høykostnadsland til land med lavere produksjonskostnader (se nedenfor).

Mona Vibeke Moe er førstekonsulent ved Seksjon for utenrikshandel. (mona.vibeke.moe@ssb.no)

* Takk for kommentarer og bidrag fra Tom L. Andersen, Anne Berit Dahle og Bjørn Naug.

¹ Målet med handelsliberaliseringen var å gi u-landene økt markedsadgang i industrialiserte land (St.prp.nr.1 Utenriksdepartementet).

GSP-ordningen

GSP-ordningen gir tollpreferanser for import fra en del utviklingsland, ettersom det gis tollfrihet eller ilegges lavere tollavgifter for import av varer. Målet med ordningen er å bidra til økt import fra u-land slik at landene lettere får solgt varene sine. Dette er et tiltak fra flere i-land som ikke er en del av WTO-avtalen, slik at utformingen varierer mellom i-landene. Preferansene kan derfor trekkes tilbake eller endres. De minst utviklede landene (MUL) gis særskilte tollettelser. Det gis tollfrihet for stort sett alle varer fra MUL. Innenfor GSP-ordningen finnes det imidlertid en sikkerhetsmekanisme som kan iverksettes for å unngå store markedsforstyrrelser, det vil si hvis varer importeres i så store mengder at det truer norske leverandører. Varer som produseres i Norge får også mindre tollnedsettelse.

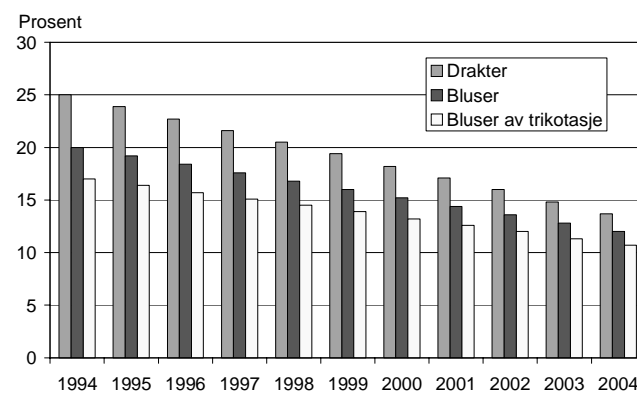
Etableringen av europeiske handelsgrupperinger (EF og EFTA), og den verdensomspennende nedbygging av tollbarrierer fra og med 1960-tallet, har ført til at tollbeskyttelse for handel med industrivarer langt på vei er opphevet. Nedbyggingen av ikke-tollmessige handelshindringer er også kommet langt. De vesentligste endringer for tekstilindustrien i forbindelse med dette skjedde etter Uruguay-runden, med den påfølgende overgangen fra «General Agreement on Tariff and Trade» (GATT) til «World Trade Organisation» (WTO).² Et nyttig supplement til ytterligere frihandel var vesentlige utvidelser av ordningen med «General System of Preferences» (GSP) (se egen boks om GSP-ordningen).

Avvikling av importkvoter

Før 1994 var internasjonal tekstilhandel unntatt fra GATT-regelverket, ettersom den ble dekket av egne avtaler som ga adgang til bilaterale forhandlinger om kvoter, den såkalte Multifiberavtalen (MFA) fra 1973. Kvotene hadde en betydelig verdi, og mange land unnlot å handle med u-landene hvor kvotene var knappe. Dette ble endret med den såkalte tekstilavtalen av 1994 som innebar et forpliktende globalt regelverk for utfasing av MFA-kvotene. I Uruguay-runden ble det vedtatt at kvoterestriksjonene under MFA skulle avvikles innen år 2005 og at tekstilhandelen skulle underlegges GATTs (etter hvert WTOs) regelverk.³ Norge fjernet importkvotene gradvis, og de siste forsvant i 1998.

Norge har vært en aktiv bidragsyter i utformingen av WTOs grunnprinsipper. Hovedmålet med forhandlin-

Figur 1. Utviklingen i norske tollsatser

Kilde: Stortingsforhandlinger (1996-1997).

gene om å integrere tekstilsektoren i GATT ble oppnådd. Avtalen ga også anledning til at norsk industri ble gitt tilnærmet like konkurranseforhold som øvrig europeisk industri. Liberaliseringen av eksisterende kvoter skulle i hovedsak skje ved en progressiv økning av gjeldende vekstrater for kvotereduksjon. Samtidig var det ikke noe i regelverket som forhindret en liberalisering på et tidligere tidspunkt dersom nasjonale vurderinger tilsa dette. Dette innebar at man på norsk side kunne følge opp ønsket om en avvikling av kvoteordningene i løpet av en 5 års periode, dersom dette ikke lot seg hindre av utviklingen i andre europeiske land.

Reduserte tollsatser

Samtidig med avvikling av kvotene skjedde det en overgang til tollsatser som gradvis skulle reduseres.⁴ Gjennom forhandlingsrundene i GATT forpliktet Norge seg til å redusere tollsatsene på industrivarer (derigjennom tekstiler), og Norge er kommet langt på vei i nedbyggingen av tollsatsene for klær. Med opprettelsen av WTO i 1994 ble det fastsatt klare mål for nedtrapping. Tollsatsene for klær er således redusert hvert år siden 1994, og reduksjonen skal holde frem til 2004. Import av drakter hadde f.eks. i 1994 en tollsats på 25 prosent. Denne er i dag på 16 prosent, og i 2004 skal den ned til 13,7 prosent. Figur 1 viser utviklingen i norske tollsatser for drakter, bluser og bluser av trikotasje.

Endring i GSP-ordningen

Omleggingen av importvernet fra ikke-tollmessige handelshindre til tollsatser åpnet for at det norske systemet med generelle tollpreferanser for import fra

² WTO-avtalen er en multilateral avtale inngått på grunnlag av GATT. Den ble opprettet i 1994 gjennom Uruguay-runden.

³ Avviklingen av kvoter fram mot år 2005 skjer imidlertid i praksis slik at de viktigste restriksjonene i stor grad blir beholdt til slutt.

Avviklingen av MFA betyr ikke at all tekstilhandel automatisk blir fri. Fortsatt vil det finnes smutthull i WTO som kan brukes til å innføre kvoter eller høyere toll.

⁴ De konkrete tollreduksjonene, eller rettere sagt hvert enkelt lands nye forpliktelser mht. tollnivå i forhold til andre medlemmer, fremgår av de enkelte lands bindingslister. Tollsatsene på denne listen skal benyttes på bestevilkårsbasis, dvs. at alle GATT-land skal behandles likt (St.prp. nr. 65 1994).

u-land, fikk langt større betydning enn tidligere.⁵ I 2000 fremforhandlet man i Norge en endring i GSP-ordningen. Med WTO hadde man riktignok fått gjennomført frihandel med u-land for industrivarer, men det var unntak for klær og andre tekstiler. Unntakene inneholdt alle de viktigste varene, dvs. gensere, jakker, bukser, frakker, kåper o.l. Selv om det var opprettet et tollpreferansesystem, viste det seg altså å ha liten praktisk betydning for det innenlandske prisnivået, ettersom viktige varer fortsatt var tollbelagt.

Unntakslisten ble imidlertid redusert kraftig fra og med 2000. Det meste av dametøyet ble nå f.eks. importert tollfritt fra u-landene. På noen produkter ble det imidlertid holdt litt igjen pga. produksjon i Norge som man ønsket å beskytte.

En betydelig utvidelse av frihandelsområdet

Utvidelsen av frihandelsområdet må ses i sammenheng med at den kalde krigen tok slutt rundt 1990. EU åpnet i 1991 for utvidet samhandel med landene i Øst- og Sentral-Europa. Norge har etablert frihandelsavtaler med en rekke øst- og sentraleuropeiske land, enten alene eller sammen med de andre EFTA-landene. Norges viktigste frihandelsavtale er EØS-avtalen. Denne avtalen regulerer preferansehandel med alle EU- og EFTA-land.⁶ På begynnelsen av 1990-tallet ble det iverksatt EFTA-avtaler med en rekke østeuropeiske land som blant annet innebar fri import av klær fra Polen, Ungarn, Tsjekkia, Slovakia, Bulgaria, Romania, Slovenia, Estland, Latvia og Litauen. Tilsvarende avtaler ble på midten av 1990-tallet også inngått med Israel og Tyrkia.⁷ Norge har også bilaterale avtaler med Grønland og Færøyene.

Flere av landene omfattet av EFTA-avtalene har gjennom 1990-tallet etablert seg som leverandører til det norske markedet. Det er spesielt grunn til å peke på Polen, Tyrkia og Litauen, men også land i Balkanområdet hadde i 2001 leveranser i 100-millionersklassen. Frihandelsavtalene har derfor gitt viktige bidrag til utvikling av samhandelen med disse landene.

For varer som er produsert i samsvar med opprinnelsesreglene i avtalene, kan det ved eksport utstedes opprinnelsesbevis som tilkjenner at disse produktene er opprinnelsesprodukter (har EØS- eller norsk preferanseoprinnelse). Når dette opprinnelsesbeviset fremlegges i innførselslandet, vil produktene være berettiget til preferansetollbehandling. Dette vil si tollnedssettelse i forhold til de ordinære tollsatser som gjelder for produktene.

Frihandelsområder

I et frihandelsområde er handelshindringer på en rekke varer og tjenester eliminert mellom medlemslandene. Begrensninger er avtalt på de varer og tjenester som det ikke er full frihandel på. Det er i et frihandelsområde opp til hvert enkelt medlemsland å velge de handelshindringer en ønsker overfor land utenom frihandelsområdet (tredjeland). Landet må derfor finne måter å hindre at import tas inn gjennom andre medlemsland som har mindre proteksjonisme (tredjelandimport). Dette løses gjerne gjennom såkalte opprinnelsesattestertifikat der varens produsentland skal fremkomme. Det europeiske frihandelsforbund (EFTA) er et eksempel på et frihandelsområde. Samarbeidet innen WTO har også karakteristika som et frihandelsområde, der tollsatser og andre handelshindringer har blitt redusert eller eliminert.

Et utvidet EØS gjennom en oppmykning av regelverket

Opprinnelsesreglene regulerer i hvilken grad det er tillatt å benytte råvarer/innsatsmaterialer fra tredjeland i produksjonsprosessen, og hvor mye disse i så fall må bearbeides for at ferdigvaren skal kunne oppnå status som et opprinnelsesprodukt. Generelt vil en vare være et opprinnelsesprodukt dersom det er fremstilt i avtaleområdet eller dersom det er tilstrekkelig bearbeidet eller foredlet der.

Før 1997 ble produksjonslandet vanligvis bestemt med utgangspunkt i det landet hvor produktet var sydd. Innenfor EØS-regelverket har det skjedd en oppmykning i forbindelse med anvendelse av materialer fra tredjeland, såkalt foredling av produkter. Nå kan man sy klærne i et annet land og selge disse som et helt produkt fra et annet land, og likevel vil varene beholde sin opprinnelsesstatus.⁸

Oppmykningen har sammenheng med systemet for «europeisk kumulasjon», som ble iverksatt 1. januar 1997. I praksis innebærer dette etablering av et stort europeisk frihandelsområde gjennom at de ulike eksisterende frihandelsavtalene mellom EFTA-landene, EU-landene, de baltiske stater og de sentral- og østeuropeiske landene knyttes sammen gjennom opprinnelsesprotokollene med et sett av identiske opprinnelsesregler. Til sammen omfatter det utvidede frihandelsområdet rundt 30 land.

⁵ Blant u-land skiller det mellom de minst utviklede landene (MUL) og de øvrige u-land. MUL-land gis tollfrihet på de fleste varer. GSP-land har redusert toll (NOU 1995:5).

⁶ Preferansehandel med Sveits er et unntak, ettersom denne reguleres av EFTA-konvensjonen.

⁷ EUs indre markedsprogram tar sikte på å få opphevet alle handelsmessige hindre mellom medlemsland. Utviklingen viser at handelshindrene gradvis bygges ned.

⁸ Tekstilproduktet måtte ha gått gjennom to ledd (fra sying av metervaren til ferdig produkt) i samme land for at landet skulle få status som opprinnelsesland.

Utviklingstrekk i det norske klesmarkedet

I dette avsnittet presenteres innledningsvis norsk produksjon og eksport av klær per 2001. Deretter gis en noe mer inngående beskrivelse av importen.

Norsk produksjon og eksport

I tråd med et gradvis mindre regulert marked internasjonalt, har Norge beveget seg vekk fra 1980-tallets proteksjonistiske linje i retning av en selvpålagt oppheving av importkvoter og tollsatser fra 1995. WTO-avtalen førte til at handelen med land utenfor EU/EFTA-området ble liberalisert, og til skjerpet konkurranse for norske produsenter.

Med den økte internasjonaliseringen ble konkurransefordeler som klesprodusentene i Norge hadde ved å operere i et relativt skjermet marked redusert, noe som igjen bidro til en klart svekket markedsposisjon innenlands og redusert produksjon. Dette må ses i sammenheng med en lettet markedsadgang for import av klær – spesielt i ferdigvaremarkedene. Kostnadsutviklingen på 1990-tallet bidro til økte produksjonskostnader i Norge, noe som gradvis førte til at produksjonen av tekstiler ble flyttet utenlands. Viktige funksjoner som designutforming og markedsføring skjer fortsatt i Norge, men selve produksjonen foregår i dag for en stor del andre steder, blant annet i Østen.

Norske produsenter har satset mye på spesialprodukter som krever høyteknologi og spisskompetanse. I arbeidet med produktutvikling har man i Norge søkt etter produkter der andre egenskaper enn pris er vesentlig for forbruker. De utnytter på denne måten en høyere betalingsvillighet i kvalitetsmarkedet.

Norsk tekstilindustri omfatter bedrifter med stor spennvidde når det gjelder råstoffer, produksjonsprosesser og produkter. I motsetning til perioden fra 1970 til 1990 hvor sysselsettingen og antall bedrifter gikk kontinuerlig tilbake, har aktivitetsnivået på 1990-tallet vært mer stabilt, og bransjen er blitt mer robust. Den har i dag vel 500 bedrifter med om lag 8000 sysselsatte. Næringens andel av samlet bruttoprodukt er på rundt 3 prosent. Industrien er lokalisert over hele landet, selv om Vestlandet, og spesielt Hordaland og Møre og Romsdal, tradisjonelt har vært et kjerneområde for næringen.

Eksportandelen for norsk tekstilindustri er stor etter som tollreduksjonene på andre markeder har lettet konkurransesituasjonen for den utekonkurrerende delen av bransjen. Eksportandelen i tekstilbransjen ligger på 50 prosent. Av en total eksportverdi på tett opp mot 600 millioner i 2001, gikk omtrent halvparten (44 prosent) til de nordiske landene med Sverige og Danmark som de største. Andre viktige bestemmelsesland er Storbritannia (10,5 prosent), Tyskland (7,3 prosent), Nederland (2,6 prosent) og de baltiske landene Estland og Litauen med henholdsvis 3,6 og 2,2 prosent.

Detaljmarkedet

Utover den tradisjonelle klesbransjen, som omfatter både store kjeder og spesialforretninger, omfatter det norske detaljmarkedet en rekke aktører. Mens sports- og fritidsklær selges i sportsforretninger, har Forbrukersamvirkets stormarkeder og store dagligvareforretninger ofte egne avdelinger for salg av klær. I tillegg selger også flere postordrekjeder klær. Videre preges detaljmarkedet utvilsomt av sterk konkurranse. I de større byene kan klesforretninger med noenlunde likt vareutvalg ligge tett i tett både langs hovedgater, og i de samme kjøpesentra. Konsentrasjonen av forretninger tyder på at konkurransen er meget stor, samtidig som denne tettheten vel indikerer at marginene er gode for aktørene.

Detaljmarkedet karakteriseres som segmentert der man i bransjen skiller mellom to segmenter/dimensjoner ut ifra hva forbrukerne vektlegger – pris eller kvalitet. I det prisfølsomme segmentet av markedet er alle store kjeder representert, og her er også omsetningen klart størst. Omsetning for hver enkelt av de større kjedene er på flere milliarder kroner årlig. I 1997 ble det omsatt klær for 20 milliarder kroner i norske butikker. I stor grad legger kundene i dette segmentet vekt på pris.

Det andre markedssegmentet preges av merkevarer. Kundene er ofte kjøpesterke og legger stor vekt på kvalitet og kanskje også status, og mindre på pris. Dette markedet dekkes i stor grad av spesialforretninger som legger stor vekt på personlig og god service. Omsetning av merkevarer utgjør også en viktig del av markedet for ungdomsklær. Dette markedet er videre karakterisert av raskt skiftende motetrender og etterspørsel.

Importørene av klær er mange i antall. Et vanlig mønster på de fleste produktområder er at de største detaljkjedene også er de største importørene målt ved foretakenes andel av samlet import, dvs. en vertikal integrasjon. Også store postordrefirmaer er aktive som importører. Detaljkjeder med utenlandsk eierskap samordner i noen grad sin innkjøpsvirksomhet gjennom innkjøpsenheter lokalisert utenfor Norge, men det forekommer også andre modeller.

Den vertikale organiseringen av foretakene innebærer at konkurransesituasjonen i detaljmarkedet også får sterk innflytelse på innkjøpsstrategi. Mange av foretakene driver egen designvirksomhet, noe som også legger føringer på valg av samarbeidspartner og leverandørland, leveringsdyktighet, kommunikasjon, produktkvalitet osv. Produksjonskostnadene vil selvfølgelig også være viktige - gitt at de kvalitative kravene til produktene er tilfredsstillende. Med mange dyktige leverandører i og utenfor Europa er det grunn til å anta at produksjonskostnadene tillegges stor vekt i beslutningen om valg av leverandør.

Tabell 1. Import av klær etter SITC og landgrupper. 1991-2001. Millioner kroner

SITC	841 + 843 Klær for herrer eller gutter		842 + 844 Klær for damer eller piker		845 Klær og tilbehør til klær, ikke ellers nevnt		846 + 848 Tilbehør til klær, hodeplagg		SITC 84 Klær og tilbehør til klær, i alt	
	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001	1991	2001
Vest-Europa ¹	954	865	2 099	1 290	1 238	1 028	627	613	4 918	3 796
- andel, pst	57	39	71	38	53	26	58	42	61	34
Polen og Baltiske land ²	28	252	23	326	12	269	8	30	71	877
- andel, pst	2	11	1	10	1	7	1	2	1	8
Balkan-området ³	38	173	105	407	158	383	63	37	364	1 000
- andel, pst	2	8	4	12	7	10	6	3	5	9
Asiatiske land ⁴	474	825	576	1 215	711	2 059	270	609	2 031	4 708
- andel, pst	28	37	19	36	31	52	25	42	25	42
Andre land	187	102	161	186	205	249	120	176	673	713
- andel, pst	11	5	5	5	9	6	11	12	8	6
Total	1 681	2 217	2 964	3 424	2 324	3 988	1 088	1 465	8 057	11 094
Vekst, pst		32		16		72		35		38
Andeler - land (prosent)										
Kina	8	23	6	23	12	37	11	25	9	28
Italia	12	12	8	10	6	5	23	18	10	10
Danmark	6	6	19	12	18	7	6	5	14	8
Portugal	20	10	8	3	16	3	3	2	12	4
Tyrkia	1	3	1	6	1	6	3	2	1	5
Polen	1	5	1	3	0	3	1	1	1	3
Hong Kong	12	2	8	3	13	4	1	1	9	3
Litauen	0	3	0	3	0	2	0	1	0	2
Sum andeler	60	64	51	63	66	67	48	55	56	63

¹ Italia, Danmark, Portugal, Sverige, Storbritannia, Frankrike, Tyskland, Nederland, Finland og Spania er de viktigste i denne gruppen.

² Estland, Litauen og Latvia.

³ Tyrkia, Romania, Hellas, Ungarn og Bulgaria.

⁴ Kina, Bangladesh, Hong Kong, India, Indonesia og Pakistan er de viktigste i denne gruppen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Importen

Tabell 1 viser importen av klær gruppert etter landgrupper. Landgruppene er utarbeidet for å skille viktige leverandørland tidlig på 1990-tallet (de vesteuropeiske) fra land som fikk økt betydning gjennom 1990-tallet. Polen og de baltiske landene samt Balkan-området er skilt ut som egne grupper for å synliggjøre betydningen av de utvidede frihandelsavtalene som ble etablert i 1991 og senere utvidet i 1995. I siste del av tabellen har vi spesifisert viktige leverandørland etter andeler av samlet importverdi.

Gjennom 1990-tallet skjedde vesentlige endringer i sammensetningen av importen – varer fra høykostnadsland ble erstattet med varer fra lavkostnadsland. Kina hadde i 2001 den største importandelen (28 prosent); i 1991 var andelen på 9 prosent. Kina er også klart størst i alle produktgrupper. (Se nærmere om utviklingen i importen fra Kina nedenfor.)

Etableringen av frihandelsavtaler med en rekke øst- og sentraleuropeiske land i 1991 og i 1995 og en relativt rask nedbygging av mengdebaserte importkvoter fra norsk side muliggjorde samhandel med europeiske leverandører som til da i liten grad hadde levert til

Norge. Importen fra Polen, som var et av disse landene, økte gjennom hele 1990-tallet. Leveransene fra Polen og de baltiske land økte spesielt sterkt i årene etter 1997.

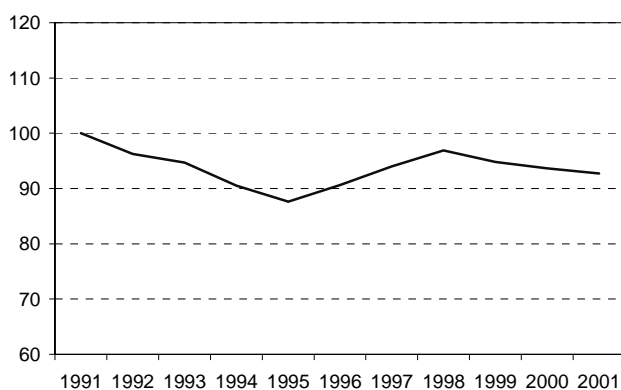
Reduserte tollsatser ved handel med Polen, de baltiske land og land i Balkan-området har, som tabellen viser åpenbart bidratt til å gjøre disse leverandørene økonomisk interessante, selv om lønnskostnadene i Asia fortsatt er lavere. I noen grad har nok bransjen her også lagt vekt på nærheten mellom produsent og forbrukermarkedene.

De tradisjonelle europeiske leverandørene har mistet markedsandeler med liberaliseringen av handelspolitikken. Italia har imidlertid klart å opprettholde sin andel av klesimporten. Dette har trolig i første rekke sammenheng med en stor grad av mote- eller merkevareproduksjon (produkt-differensiering) rettet mot det minst prisfølsomme segmentet i klesmarkedet.

Det ble samlet importert herreklaer for vel 2,2 milliarder kroner i 2001 – en økning på 32 prosent sammenlignet med 1991. De vesteuropeiske leverandørlandene hadde i 1991 en markedsandel på 57 prosent

Figur 2. Prisutvikling, import av klær og tilbehør til klær (SITC 84). 1991=100

målt som andel av samlet import. Ti år senere var andelen falt til 39 prosent. De nyere leverandørlandene – fra Asia, Øst-Europa (baltiske land og Polen, og land i Balkan-området) har hatt en sterk vekst i markedsandelene.

Importen av dameklær var i 2001 på 3,4 milliarder kroner – en økning på vel 15 prosent fra 1991. De vesteuropeiske landene har fortsatt en relativt høy andel av importen (38 prosent), men den var langt høyere i 1991 (71 prosent). Også på dette området er det de asiatiske leverandørene – spesielt Kina – som er i vekst. Så vel de baltiske landene som land fra Balkan-området har opparbeidet relativt store andeler.

Den største enkeltgruppen er Andre klær (SITC 845). Gruppen omfatter blant annet T-skjorter, gensere, babyklær, sportsklær mv. I 1991 var samlet import på vel 2,3 milliarder kroner. Ti år senere var importen nådd opp i 4,0 milliarder kroner – en økning på vel 71 prosent. For denne gruppen har i dag Kina en klart dominerende rolle med en andel på 37 prosent av samlet importverdi. Over tiårsperioden har Kina økt sine leveranser til Norge med vel 430 prosent. Hong Kong har etter gjenforeningen med Kina gradvis fått en redusert betydning, men er likevel nest størst av de asiatiske leverandørene.

Utviklingen i importprisene på klær

Figur 2 viser at importprisene på klær viste en fallende tendens fra 1991 fram til 1995; den gjennomsnittlige årsveksten var på -3,1 prosent målt ved utenrikshandelens prisindeks. Prisene økte deretter moderat fram til 1998. Dette falt i tid sammen med en markert styrking i kursene på amerikanske dollar (USD) og Hong Kong dollar (HKD) – to sentrale oppgjørsvalutaer i handelen med asiatiske land. Dette diskuteres nærmere nedenfor. Korrelasjonsberegninger for prisindeks og USD – årsindekser – viser svært stor samvariasjon gjennom hele 1990-tallet. Etter 1998 har prisene i importleddet falt, men noe svakere (-1,4 prosent på årsbasis) enn i begynnelsen på 1990-tallet.

Figuren viser prisutviklingen på import av klær gjennom 1990-tallet slik den er beregnet i utenrikshandelens prisindeks. Grunnlaget for beregningene av prisindeksen er deklarasjonsdata fra Tollvesenet. For hver innførsel fyller importør ut en deklarasjon der det oppgis informasjon om opprinnelsesland, avsenderland, verdi og mengde for de innførte varene. Pris (enhetsprisen) defineres som verdi dividert med mengde. I beregningene benyttes bl.a. internasjonale standarder som HS og SITC. For beregningen av indekser på aggregert nivå benyttes en kjedet Paasche-formel med verdivekter som oppdateres løpende. Bruk av løpende vekter innebærer at endringer i sammensetningen av importen raskt fanges opp. Overgangen fra høykostnadsland til lavkostnadsland er med andre ord fanget opp i denne prisindeksen i takt med utviklingen.

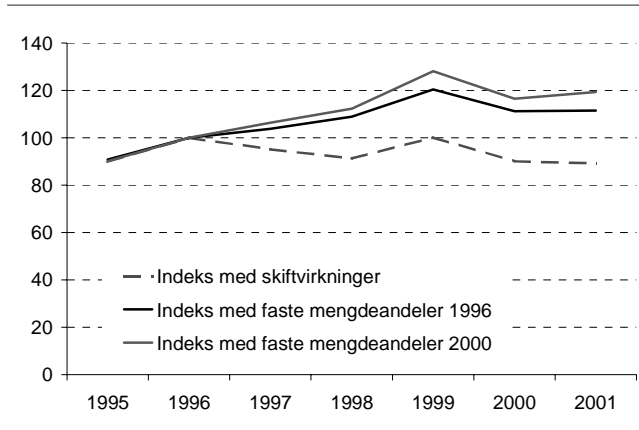
Videre skal vi se noe nærmere på tre forhold som har vært bestemmende for prisutviklingen. Et viktig forhold er *skiftvirkninger* som kan oppstå når landsammensetningen i importen endres over tid. Sterke utslag i samlet prisnivå forutsetter store prisnivåforskjeller mellom landene i datamaterialet. Dersom landsammensetningen over tid ligger fast eller endres lite, reduseres betydningen av slike skifteffekter sterkt. Utviklingen i samlet pris blir da kun bestemt av nasjonale forskjeller i *pris- og kostnadsutviklingen* samt eventuelle virkninger av endringer i valutakurser. Vi skal se nærmere på dette med utgangspunkt i importen fra Kina. Et tredje forhold med effekt på importprisene er *valutakursendringer*. Dette skal vi belyse basert på data for en konkret vare (HS-nivå).

Skiftvirkninger

Som det framgår av tabell 2 foran, skjedde det store endringer i landsammensetningen i importen gjennom 1990-tallet. Spesielt var utviklingen preget av en overgang fra høykostnadsland til lavkostnadsland. For å studere betydningen av skiftvirkninger skal vi videre se på et enkelt case – en vare i samsvar med utenrikshandelens definisjoner (HS). Analysen har tatt for seg jakker av syntetiske stoffer. Bakgrunnen for å arbeide på varenivå er blant annet at beregningene forutsetter mengdeinformasjon. Da mengdeenheten kan variere fra vare til vare, kan bruk av mengde på høyere aggregeringsnivåer skape tolkningsproblemer og generere feil.

Resultater fra en vareanalyse kan selvfølgelig ikke uten videre generaliseres. I valg av vare er det lagt vekt på at det har skjedd endringer i landsammensetningen. Det er også lagt vekt på at det er forskjeller i de nasjonale prisnivåer.

Den valgte varen dekker perioden 1995-2001. På årsbasis utgjør importen om lag 120 millioner kroner – samlet sett om lag 810 millioner kroner for perioden. De viktigste leverandørlandene er Portugal, Kina, Polen og Danmark. Utviklingen innen varen preges av

Figur 3. Jakker av syntetisk materiale. Prisindekser med og uten skiftvirkninger. 1996=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

at så vel Portugal som Kina har mistet markedsandeler. Baltiske land kom imidlertid til gjennom slutten av 1990-tallet, og hadde samlet sett en andel av importen på om lag 15 prosent i 2001.

Prisnivåene innen varen varierer en del. For perioden 1995-2001 lå prisnivåene hos de tradisjonelle europeiske leverandørene 2 - 5 ganger over det kinesiske prisnivået. Baltiske land og Polen har prisnivåer nær kinesisk nivå. Blant de øvrige asiatiske leverandørlandene er forskjellene store. Enkelte land ligger klart lavere enn Kina, mens f.eks. Hong Kong ligger noe i overkant.

Det er store prisnivåforskjeller mellom Kina, Polen samt de baltiske land - og de tradisjonelle europeiske leverandørene. Prisnivåforskjellene gir en forklaring på utviklingstrekkene vi ser i sammensetningen av importen gjennom perioden.

For å estimere skiftvirkninger må vi isolere effekter som skyldes endringer i sammensetningen av importen. Vi har i beregningen av samlet pris uten skifteffekter valgt å holde faste mengdeandeler for perioden. Priser for det enkelte land som beregnet på grunnlag av underlagsmaterialet er beholdt som indikatorer på de nasjonale pris- og kostnadsnivå for slike produkter.

Det er beregnet prisforløp for to alternativer uten skiftvirkninger: a) mengdeandeler fra 1996 ligger konstant gjennom perioden, og b) mengdeandeler fra 2000 ligger konstant. Prisindeksen med skifteffekter er betegnet som hovedalternativet i det følgende.

Prisutviklingen for varen gir i hovedalternativet et forløp med en svakt fallende tendens med en gjennomsnittlig årsvekst over perioden på -0,1 prosent. Faktisk årsvekst fra et år til neste varierer imidlertid relativt sterkt. Dette er dels et resultat av at det for enkelte leverandørland forekommer perioder med raske og større endringer. Variasjonen fra et år til

neste vil vanligvis variere en del som et resultat av skiftvirkninger. Generelt vil skiftvirkninger gi sterkere utslag på varenivå enn på mer aggregert nivå.

Vi ser at prisindeksen med faste mengdeandeler fra 2000 øker sterkt gjennom perioden. Indeksen når et toppunkt i 1999, faller deretter av og stabiliseres i 2000 og 2001. For perioden 1995-2001 stiger prisene med 32,5 prosent, som gir en gjennomsnittlig årsvekst på 4,8 prosent (målt ved geometrisk gjennomsnitt). Indeksen med faste mengdeandeler fra 1996 gir om lag samme forløp, men noe lavere vekst over perioden sett under ett. Veksten over perioden er på 22,7 prosent og med en gjennomsnittlig årsvekst på 3,5 prosent.

Utviklingen i første del av perioden preges av at Portugal og Kina mister markedsandeler, mens det er de baltiske land og Polen som overtar. Effektene av dette på samlet pris tar i noen grad ut hverandre da prisnivåene i disse landene er relativt like. Samtidig øker leveransene fra skandinaviske land til høyere priser. Fra og med 1998 er nivåforskjellene mellom hovedalternativet og alternativene med faste mengdeandeler relativt konstant. Dette reflekterer at markedsandelene har stabilisert seg og at skiftvirkninger har fått redusert betydning for prisutviklingen. I perioden fram mot 2001 bestemmes prisutviklingen i første rekke av pris- og kostnadsutviklingen i leverandørlandene.

Vi ser også at nivåforskjellene mellom hovedalternativet og alternativene med faste mengdeandeler er store. Nivåforskjellene er på om lag 30 indekspoeng – en forskjell som blir til i perioden 1995-1998.

Oppgjørsv valuta – valutausikkerhet

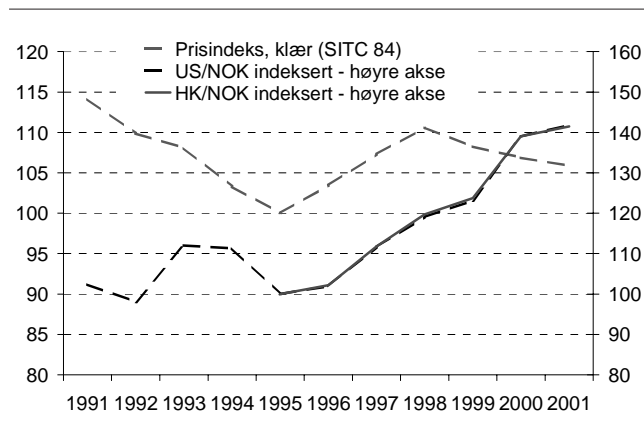
I samhandelen med Kina og Hong Kong har også valutakursutviklingen hatt betydning for prisnivået målt i norske kroner. HKD og USD har vært de to store oppgjørsv valutaene. Figuren nedenfor viser prisutviklingen på import av klær og kursutviklingen på USD og HKD.

Den sterke samvariasjonen mellom USD og HKD har sammenheng med at HKD er teknisk knyttet til USD med en verdi lik 1/10 av USD.

Inspeksjon av figur 4 viser at det for deler av tidsperioden er god korrelasjon mellom kursutvikling og prisutviklingen. Korrelasjonskoeffisienten mellom prisindeksen og USD er for perioden 1993-1996 beregnet til 0,80.

Import fra Kina og andre asiatiske land har i stor grad vært basert på HKD og USD som oppgjørsv valutaer. Tabellen nedenfor illustrerer dette basert på en analyse av data for jakker av syntetiske materialer. Vi ser av tabellens nederste del at USD og HKD samlet har vært oppgjørsv valutaer for nær 90 prosent av norsk

Figur 4. Prisutvikling og kursutvikling på USD og HKD. 1991-2001 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

import av slike jakker fra Kina. Valutainformasjon er kun tilgjengelig tilbake til 1995.

Importen av jakker fra Kina nådde en topp i 1997. Deretter ble Kinas rolle noe redusert. På det tidspunktet preget Asia-krisen den økonomiske aktiviteten. En del usikkerhet var knyttet til om HKD ville tåle presset. Vi vet nå at den sto imot, men usikkerheten blant berørte aktører må ha vært stor.

Vi tolker fallet i importen fra Kina i 1998 som et uttrykk for at aktørene aktivt gjorde noe med valuta-usikkerheten. Vi har grunn til å anta at en del av aktørene forsøkte å reforhandle avtaler basert på HKD eller ved å skifte leverandør til andre asiatiske land som allerede hadde devaluert sine valutaer. Analysen viser også at en del aktører valgte å orientere seg mot de nye europeiske leverandørlandene (Polen, Litauen mv.).

Slike endringsprosesser vil også iverksettes dersom oppgjørsvaluta over lengre tid styrker seg mot norske kroner. Med fallet i importen fra Kina i 1998 ble også bruken av HKD redusert til om lag 15 prosent fra 1997 til 1998. To år før var andelen opp i 74 prosent. Vi ser at andelen med andre valutaer enn USD og HKD økte til over 20 prosent fra 1999-2000. I noen grad finner vi tilsvarende mønstre også i andre varegrupper. Det er mye som taler for at kursutviklingen fra og med 1995 bidro til økt prisvekst fram til 1997. I 1998 nådde prisindeksen et vendepunkt og falt igjen. Dette kan være et resultat av at aktørene valgte å sikre ved å spre risikoen på flere valutaer og leverandørland.

Tabell 2. Oppgjørsvalutaer ved import av klær fra Kina. Jakker av syntetisk materiale. 1995-2001. Prosent

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
USD	62	8	22	46	62	65	65	45
HKD	35	81	74	48	15	12	17	43
NOK	3	8	4	6	16	15	13	9
SEK	0	2	0	0	7	3	2	2
Andre	0	1	0	0	0	5	3	1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Oppsummering

I denne artikkelen har vi med utgangspunkt i utviklingstrekk i importen, beskrevet ved data fra utenrikshandelsstatistikk, forsøkt å etablere sannsynlige sammenhenger til blant annet handelspolitiske endringer og valuta.

I takt med de handelspolitiske endringer på 1990-tallet har det skjedd til dels store endringer i importørens valg av leverandørland for import av klær til norsk marked. Aktørene i markedet har valgt å benytte de handelspolitiske endringene til å redusere importen fra høykostnadsland og å øke importen fra land med lave produksjonskostnader. Dette har gitt et fall i importprisene på klær.

Utviklingen har imidlertid ikke ensidig gått i retning av bruk av asiatiske leverandører. Tradisjonelle leverandører har på noen produktområder delvis klart å møte konkurransen og nye europeiske leverandørland har lyktes i å øke sin markedsandel. Overgangen fra høykostnadsland til lavkostnadsland har heller ikke gått like raskt på alle produktområder. Vi må anta at dette reflekterer helhetsvurderinger fra importørens side der forhold som leveringsdyktighet, nærhet til forbrukermarkeder, valutarisiko, kvalitet mv. er tillagt større vekt enn lave produksjonskostnader alene.

Referanser

Stortingsforhandlinger (1994-1995): St.prp. nr. 65: Om resultatet av Uruguay-runden (1986-1993) og om samtykke til ratifikasjon av Avtale om opprettelse av Verdens Handelsorganisasjon (WTO), s.12-19, s.106-110.

Stortingsforhandlinger (1996-1997): St.prp. nr. 3: Om endringer i tolltariffen som følge av GATT/WTO-avtalen.

Finansdepartementet: St.prp.nr.1 (1997-1998): Toll (kap.4).

NOU:1995:5 «Status: Gyldig Norsk Sør Politikk for en verden i endring». Utenriksdepartementet.

Melchior, A (1998): Tusenårsrunden i WTO, *Hvor hender det?*, nr. 12/13, årgang 1998-1999. NUPI.